

ВІДГУК

офіційного опонента Зайченка Івана Васильовича, доктора педагогічних наук, професора, викладача психолого-педагогічних дисциплін Комунального вищого навчального закладу “Уманський гуманітарно-педагогічний коледж” імені Т.Г. Шевченка на дисертаційне дослідження Микитюка Володимира Ільковича “Педагогічна концептосфера Івана Франка: історія і сучасність”, представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія освіти (01 Освіта / Педагогіка)

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки

Актуальність теми виконаної роботи обумовлена, по-перше, необхідністю реформування усіх ланок системи освіти в Україні у зв'язку з новими соціально-економічними, політичними, національними, релігійними та іншими умовами сьогодення й викликами та завданнями на майбутнє; по-друге, докорінна зміна системи цінностей і ціннісних орієнтацій, усього ідеологічного й соціально-культурного контексту в Україні, все ще тривала криза сучасної освіти, педагогічної науки і педагогічної думки висувують перед українською педагогічною наукою необхідність розробки й подальшого удосконалення нової філософії освіти, нових теоретико-методологічних засад і наукових розробок, які б забезпечували докорінне оновлення всієї освітньої справи, виведення освіти в Україні на рівень світових стандартів зі збереженням величезного й неоціненного педагогічного досвіду минулого; по-третє, у розвитку самої педагогічної науки і педагогічної думки надзвичайно важливим і плідним нині є вивчення педагогічних персоналій, оскільки “педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями” (Сухомлинська, 2003), а “педагогічна персоналія – це більш ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель” (Там само).

У руслі вищезазначеного важливим є звернення В.І. Микитюка до вивчення педагогічної концептосфери Івана Франка – геніального українського

просвітителя, письменника, поета, філософа, публіциста, перекладача, ученого, громадського й політичного діяча.

Актуальність дослідження педагогічної концептосфери Івана Франка В.І. Микитюком аргументована положеннями Закону України “Про освіту”, Концепції “Нової української школи”, в якій особливо наголошено на підвищенні освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору, на потребі формування цінностей і розвитку необхідних для успішної самореалізації особистості компетентностей, на вихованні відповідального і національно свідомого суспільства, здатного до свідомого вибору; необхідністю вивчення науково-педагогічного доробку І. Франка в історії національної педагогіки, а також відсутністю узагальнюючих праць, в яких би було сфокусовано і синтезовано педагогічну наукову методологію І. Франка згідно з сучасною науковою методологією та новими даними про життєдіяльність і творчість І. Франка.

З огляду на вищевідзначене актуальність рецензованого дослідження не викликає сумнівів.

Актуальність теми підтверджується ще й тим, що обраний напрям дисертаційного дослідження здійснювався згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, зокрема, в контексті комплексної наукової теми “Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів” (номер державної реєстрації 0108U007644); планом науково-дослідницької роботи кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 19 квітня 2016 р.).

Таким чином, обрана тема дисертаційного дослідження В.І. Микитюка “Педагогічна концептосфера Івана Франка: історія і сучасність” є актуальною і

в якості наукової проблеми, і в перспективі практичного застосування його результатів.

2. Найбільш істотні наукові результати, які містяться в дисертації

1. Автором здійснена періодизація педагогічного франкознавства на основі діяхронного підходу її аналізу на різних історичних етапах. Цінність її полягає в ґрунтовному, об'єктивному й неупередженому аналізові найвизначніших педагогічних праць про І. Франка, починаючи з його прижиттєвих розвідок і до нашого сьогодення.

2. В дисертації обґрунтовані наукові основи педагогічної концептосфери І. Франка як багатовимірної системи, найважливішими концептами якої є

- позитивістська філософія людини і суспільства, концепція людини, погляди на дійсність, аксіологічні цілі та методи освіти І. Франка, які еволюціонували від “природовідповідності Песталоцці” до “педагогіки прагматизму Джона Д'юї”.

- особливості європейської ідентичності І. Франка, його несприйняття російської національної ідентичності з її деспотизмом, тиранством, шовінізмом і агресивністю, а також світоглядної доктрини Л. Толстого з її потугами месіанізму та протиставлення Сходу і Заходу, її духу “гнилизни”, що опанував колективну російську свідомість.

- переосмислення ролі і місця І. Франка в історії розвитку освіти в Україні і Європі;

- погляди І. Франка на взаємовплив освіти і громадянського суспільства, а також на роль і місце української інтелігенції у просвіті українського народу, формуванні його національної свідомості й самосвідомості;

- ідеал учителя української національної школи;

- особливості методичних концептів І. Франка: критика інформаційно-репродуктивного навчання, прагнення до розвитку креативного і творчого мислення у шкільному соціумі, роль і значення рідної мови в освіті, відмова від вивчення белетристики без урахування специфіки літератури як універсального

виду мистецтва; опонування консерватизмові гімназійної та університетської освіти; засадничою та концептуальною в системі поглядів на програми викладання української літератури у середній і вищій школі було цілеспрямоване використання наукової схеми української історії М. Грушевського, що заперечувало російську шовіністичну історіографічну концепцію;

- особливості лекторської майстерності І. Франка;
- шевченкознавча спадщина І. Франка;
- погляди І. Франка на проблему підручникотворення.

3. В дисертації представлений новий, свіжий авторський погляд на внесок І. Франка у розвиток педагогічної науки і педагогічної думки.

3. Нові факти одержані пошукачем

Новими в дисертації є положення й висновки про особливості європейської ідентичності І. Франка, про функціональні можливості його методологічних і методичних ідей (зокрема, про вивчення української літератури), про погляди І. Франка на особистість учителя української школи, про підручникотворення й лекторську майстерність І. Франка, розкриття важливості для сучасної школи шевченкознавчої спадщини І. Франка.

В дисертації переконливо доведено, що педагогічна концептосфера І. Франка була яскраво проєвропейською, демократичною й гуманістичною, а його діяльність здійснювалася у західноєвропейському цивілізаційному полі. І це є важливим складником і засобом для модернізації сучасної освіти в Україні, визначальним чинником успішної освітньої політики в умовах євроінтеграції на методологічному, теоретичному, методичному та практичному рівнях.

В дисертації аналізуються переважно нові, а також і вже відомі педагогічні факти, пов'язані з просвітницькою діяльністю і творчістю І. Франка, однак всі вони і відомі, й нові трактуються на основі наукових методологічних принципів об'єктивності, системності, історизму, діалектичності, єдності логічного й історичного, національного й загальнолюдського, теорії та практики, критичного підходу до оцінки педагогічних процесів, подій, явищ, фактів,

взаємозумовленості і взаємозв'язку між педагогічними фактами, процесами і явищами, а також на основі сучасних методологічних підходів таких, як аксіологічний, соціокультурний, синергетичний, антропоцентричний, історико-компаративістський, культурологічний, парадигмальний та інші.

Представлені в дисертації знання про І. Франка сприймаються справді як істинні, нові, оскільки, з одного боку, вони ґрунтуються на широкій джерельній базі дослідження, в якій особливе місце займають праці І. Франка, які досі були вилучені з історії української педагогіки і не були відомі науковцям та широким колам педагогічної громадськості, а з іншого, – в дисертації чітко представлено особливості педагогічної концептосфери І. Франка, визначено його внесок у розвиток педагогічної науки і практики, його місце в історії педагогіки і преси, літературі, літературознавстві, формуванні теоретико-методологічних основ української національної школи й освіти.

Важливим є й те, що педагогічна концептосфера І. Франка розкривається в дисертації у нерозривному зв'язку з педагогічною спадщиною і педагогічними ідеями його попередників і сучасників, а також у контексті розвитку вітчизняної та європейської і світової педагогічної науки.

4. Ступінь обґрунтованості використаних методів, а також одержаних результатів і висновків дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертантом, і в цілому не викликають сумніву.

Обґрунтованою і логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, чотирма розділами, висновками до розділів, загальними висновками, списком використаних джерел, додатками, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень. Зміст кожного розділу підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки.

Дисертант на високому науковому рівні обґрунтував вибір теми, визначив мету, завдання, методи дослідження. На основі цілісного аналізу дослідив

наукові основи педагогічної концептосфери І. Франка як багатовимірної системи, виявив її складові, обґрунтував напрями актуалізації новаторських гуманістичних ідей І. Франка в сучасних умовах реформування української національної освіти. Такі результати наукового дослідження мають сенс у сучасному вимірі: адже чимало педагогічних процесів і явищ потребують нового педагогічного осмислення й переосмислення. І цьому, безперечно, сприятимуть результати рецензованого дослідження.

Достатньо обґрунтованими є методи дослідження, які обрав дисертант: *загальнонаукові* – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення й конкретизація; *теоретичні* – проблемно-пошуковий, метод критичного аналізу; *історико-педагогічні* – описово-аналітичний, історіографічний, порівняльно-історичний, персоналістично-біографічний, ретроспективний, хронологічно-структурний, інтерпретаційно-герменевтичний, пошуково-бібліографічний, контент-аналіз; *соціологічні* – відбір, класифікація й періодизація історичних фактів, рецептивно-естетичний (естетика впливу); *емпіричні* – діагностичний, метод прогностичного моделювання, аналіз навчальних програм і підручників.

Як позитивне відзначаємо введення до наукового обігу маловідомих та невідомих раніше архівних матеріалів, що дозволило поглибити й конкретизувати відомості про педагогічну і просвітницьку діяльність І. Франка, здійснити їх теоретичну інтерпретацію.

Відзначимо фактологічну насиченість змісту дисертаційного дослідження, побудованого на потужній джерельній базі, яку становлять:

– педагогічні й біографічні праці І. Франка з історії української і зарубіжної педагогіки, його методологічні, теоретичні і практичні розробки в галузі освіти, представлені у творчій, науковій і культурній спадщині мислителя; матеріали 50-ти томного видання творів І. Франка та академічного коментованого довідання до 50-ти томника (Т. 51–54), видання “Покажчик купюр: (до Зібрання творів Івана Франка у п’ятдесяти томах)” та започаткованої “Франківської енциклопедії” у семи томах. Особливу увагу

приділено аналізу праць І. Франка, які були вилучені з історії української педагогіки, купюровані або ж тенденційно потрактовані;

– документи й матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові (НТШ у Львові. Ф. 309), матеріали Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка (Архів І. Франка. Ф. 3), Центрального державного історичного архіву України у Києві (Ф. 2052. М. Сумцов); епістолярна спадщина І. Франка, маловідомі факти журналістської і редакторської діяльності І. Франка у сфері освіти.

– різнопрофільні вітчизняні й зарубіжні історико-педагогічні, літературознавчі, історичні, філософські, етнопсихологічні та інші праці, присвячені загальним питанням розвитку суспільства, педагогічної науки і франкознавства зокрема. Різновидові й різножанрові (монографії, статті, матеріали конференцій, довідникові видання наукового, навчально-методичного, художнього, публіцистичного, мемуарного характеру) автентичні сучасні матеріали та дидактичні джерела досліджуваної доби; напрацювання та ідеї українських і зарубіжних теоретиків, методологів та істориків освіти.

Дисертаційне дослідження складається з 4-ох розділів. Перший розділ “Методологічні основи історико-педагогічного дискурсу Івана Франка: формування і рецепція” виконує роль теоретичної бази для формування нових підходів до наукового переосмислення педагогічної спадщини І. Франка. Практичну цінність має наукова періодизація педагогічного франкознавства. При цьому автор досить критично й об’єктивно оцінює окремі праці деяких сучасних франкознавців (Борщ Ж., Кобель Л., Кравченко І.; с. 61-64).

У другому розділі “Аксіологічні виміри педагогічної думки Івана Франка”, який складається із 5-ти параграфів, проаналізовано низку наукових проблем через призму ціннісних орієнтацій. В історико-педагогічному аспекті на особливу увагу заслуговують п. 2.2. Актуалізація поглядів І. Франка на галицьку школу, п. 2.3. Франкові вчителі та учні: морально-етичні і творчі пріоритети та п. 2.4. Конкретизації образу українсько-галицького інтелектуала: теоретичні та емпіричні пошуки ідеалу особистості вчителя.

Третій і четвертий розділи дисертаційної роботи характеризуються виразними праксеологічними підходами у постановці й вирішенні нагальних наукових проблем, адже аналіз педагогічної спадщини І. Франка проведено В.І. Микитюком у ракурсі її цільовідповідності та ефективності для вирішення сучасних освітніх завдань.

Матеріали третього розділу “Практичні Франкові освітні парадигми: підручникотворення, канон лектури, риторична компетентність педагога” містять конкретні практичні поради вчителям загальноосвітніх навчальних закладів та викладачам вищих навчальних закладів. Матеріали 3-го розділу чи не найбільше апробовано дисертантом у десятках публікацій у педагогічних, культурологічних та літературознавчих виданнях, виступах і дискусіях на численних вітчизняних та зарубіжних конференціях і наукових зібраннях.

Цікавим і плідним в науково-методичному плані є висновок про погляди І. Франка на критерії, що визначають оригінальність і професійну цінність шкільного підручника з української літератури (с. 344). Можливо дисертанту варто було б розвинути думки І. Франка, поширивши подібні критерії й на підручники з інших навчальних дисциплін загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Розділ 4. “Рефлексії Івана Франка на освітянську проблематику: від “цвинтарництва” до “ліберального націоналізму” має переважно літературознавчий характер. Розкривається внесок І. Франка у шевченкознавство, а також автором дисертаційного дослідження запропоновано спосіб вивчення класичних творів Тараса Шевченка у школі за допомогою методу проблемних ситуацій, аналізується фабулярний та педагогічний мотив “бурси” в інтерпретації І. Франка, розкриваються окремі думки І. Франка про вищу освіту.

На основі проведеного аналізу, а також теоретичних знань у сфері педагогіки, розуміння сучасної ситуації у системі освіти в Україні дисертантом запропоновано конкретні практичні рекомендації, обґрунтованість яких підтверджується всім змістом дослідження.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Практичне значення роботи дисертантом аргументоване фактом проведення історико-педагогічного дослідження, яке актуалізує гуманістичні ідеї творчого доробку І. Франка, що збігаються з сучасними проблемами розвитку педагогічної освіти і науки, і дає змогу використовувати педагогічну спадщину вченого у сучасних умовах реформування вітчизняної освіти.

Матеріали дослідження рекомендовані для застосування під час написання історії української педагогіки, історії української літератури, монографічних розвідок про І. Франка, підручників та посібників з методики викладання різноманітних окремих дисциплін у вищій і середній школі, під час розробки і читання спеціальних і нормативних курсів для студентів педагогічних відділень, підготовки дисертацій, магістерських та дипломних робіт, методичних рекомендацій тощо. Результати виконаної роботи можна використовувати в інших методиках, передусім для викладання культурологічних дисциплін, зарубіжної літератури, української мови.

6. Недоліки роботи

Із дискусійних питань варто виокремити такі:

1. Представлена в дисертації історіографія питання достатньо повна, однак не вичерпна, базована переважно на публікаціях науковців західноукраїнського регіону. І чомусь зовсім нічого не згадано про матеріали Міжнародного наукового конгресу “Іван Франко: Я єсть пролог...” (до 160-річчя від дня народження), який відбувся у 22-24 вересня 2016 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

2. Заслуговує на увагу аналіз еволюції педагогічних поглядів І. Франка, які, за твердженням дисертанта, “еволюціонували поступово – від “романтизму” до “модернізму”, від “природовідповідності Песталоцці” до “педагогіки прагматизму Джона Д’юї” (с. 123). Однак, на нашу думку, такий висновок є недостатньо продуманим і доволі спрощеним. Виникає питання: чи педагогічні погляди І. Франка на “концепцію людини, на дійсність, на

аксіологічні цілі і методи освіти” (с. 13 автореф.) обмежуються лише і тільки педагогікою прагматизму? Чи саму педагогіку прагматизму варто вважати вершиною педагогічної думки, на зразок того, як це було в колишньому СРСР, коли марксистсько-ленінська педагогіка трактувалася радянськими ідеологами єдино правильною й неперевершеною? Відзначимо також, що принцип природовідповідності виховання ще з часів Я. Коменського (17 ст.) є одним з фундаментальних принципів гуманістичної педагогіки, у тому числі й сучасної освітньої системи в Україні; адже цей принцип найперше й неминуче вимагає навчання рідною мовою, чого вимагав у свій час і І. Франко.

3. Аналізуючи у п. 1.2 педагогічний курікулум І. Франка, автор чомусь обмежується лише детальним аналізом твору “Борис Граб”, попутно згадуючи інші твори І. Франка, аналіз яких дав би можливість дисертанту представити більш повну, глибоку й змістовну програму дій І. Франка у галузі національної освіти, освітньо-педагогічної практики, розробки теоретичних і методологічних основ української національної школи й освіти.

4. Цікавим є твердження В.І. Микитюка про те, що “Давно вже потрібно позбутися інерції “радянського” прочитання творів класика української літератури та акцептувати власну Франкову думку про більш психологічне та літературне, а не історично-соціальне значення цих текстів” (с. 165).

Однак, оскільки дисертант не вказує ні джерела, ні місця, де була висловлена ця думка І. Франка, то незрозуміло 1) у зв’язку з чим і в якому контексті була висловлена ця теза? 2) чи сам І. Франко надавав перевагу психологічному та літературному значенні своїх текстів, якщо багато його праць мають не лише літературне, а й виразне історично-соціальне, наукове, філософське значення?

5. У тексті дисертаційної роботи є незначні повтори. Зокрема, тезу “Освітня доктрина на перехідному етапі трансформації тоталітарного постколоніального суспільства мала би передувати...” (Вступ, с. 26), майже дослівно перефразовано на початку першого розділу (с. 43).

6. Загальні висновки мали б бути стислішими й більш узагальнюючими, подекуди вони нагадують продовження викладення тексту дисертації.

7. Помітну питому вагу змісту дисертації займають літературознавчі аспекти, а також тяжіння автора до аналізу соціально-політичної проблематики.

8. Можливо дисертантові варто було б дотримуватися єдності у написанні імені та прізвища Івана Франка й інших авторів, як-то: Іван Франко або І. Франко, уникаючи термінів “Наш педагог” (с. 124), “Наш мислитель” (с. 257).

Однак, висловлені зауваження і побажання мають частковий і суб’єктивний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи, яку треба широко використовувати в українській освіті.

Таким чином, до безсумнівних позитивних якостей дослідження В.І. Микитюка відносимо завершений новаторський характер системного історико-педагогічного наукового осмислення педагогічної концептосфери І. Франка, сучасний поліметодологічний й міждисциплінарний характер дисертації. До наукового обігу залучено нові факти й тексти, а робота безумовно матиме практичну значущість для реформування освіти. Основний зміст і результати праці достатньо повно відображені у публікаціях автора, дисертаційний текст містить наукову новизну, а висновки є обґрунтованими і вірогідними.

7. Рекомендації стосовно використання результатів і висновків дисертації

Матеріали дисертації можуть бути використані науковцями у галузі загальної педагогіки та історії педагогіки, української мови, української та зарубіжної літератури, культурології, журналістики, викладачами і студентами педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів під час опанування дисциплін гуманітарного циклу, а також гуманітарних спеціальностей інших вищих навчальних закладів, при написанні студентами курсових, дипломних і магістерських робіт, розробки програм самоосвіти й самовиховання; учителями й учнями старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, працівниками мас-медіа, представниками широких кіл педагогічної громадськості.

Висновок. Аналіз дисертаційного дослідження Володимира Ільковича Микитюка "Педагогічна концептосфера Івана Франка: історія і сучасність" засвідчив, що воно є актуальним, завершеним, цілісним, самостійним та оригінальним науковим дослідженням, яке має належну наукову новизну, важливе теоретичне і практичне значення для розвитку української історії педагогіки, зокрема її теоретико-методологічних основ. В роботі представлені нові науково обгрунтовані результати, що дали можливість цілісно й системно представити роль і місце спадщини та внеску І. Франка в розвиток історії української педагогіки. Дисертаційна робота В. І. Микитюка відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 "Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо докторських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор Володимир Ількович Микитюк заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01- загальна педагогіка та історія педагогіки, 01 Освіта /Педагогіка.

Офіційний опонент: доктор педагогічних наук,
професор, викладач психолого-педагогічних
дисциплін Комунального вищого навчального
закладу "Уманський гуманітарно-педагогічний
коледж" імені Т.Г. Шевченка

І.В. Зайченко

Зайченко І.В. завідувач А0
Старший інспектор
З.Т. Шевченко